

another participant in the very process of committing the crime, but before its termination. Joint action is the most important sign of complicity which embodies its essence, in fact, distinguishes this form of committing a crime among others. Consequently, in all legislative systems, where the term «conspiracy» is used, it refers to joint actions, the combination of the efforts of at least two persons to achieve a common criminal purpose. The key findings of the study contribute to clarification of the notion of the structure of complicity in a crime. The authors suggest to interpret the structure of complicity in a crime as a system of role, functional and subjective relationships between accomplices who have entered into a conspiracy and interact with a view of achieving a single criminal result and realization of their own goals within the group.

Key words: conspiracy, complicity, structure of complicity, preliminary conspiracy, situational conspiracy.

УДК 343.22

Г. Андрусак

Вік настання кримінальної відповідальності неповнолітніх: законодавча практика зарубіжних країн

Стаття присвячена актуальній темі притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, зокрема віковій межі настання кримінальної відповідальності. Оскільки це делікатна проблема і законодавець не застрахований від помилок. Проаналізувавши законодавство зарубіжних країн, автор дійшов висновку про те, що переважно вік кримінальної відповідальності диференціюється відповідно до принципу розуміння. Відповідно до нього неповнолітній несе відповідальність з визначеного віку, тільки якщо буде встановлено, що він діяв з розумінням. При цьому законодавець зазвичай встановлює нижню вікову межу (абсолютної безвідповідальності) і верхню (абсолютної відповідальності). Питання про кримінальну відповідальність вирішується судом, виходячи з рівня психічної зрілості дитини, що є проявом індивідуального підходу до кожного конкретного індивіда. Така законодавча практика заслуговує на схвалення, адже вирішувати питання кримінальної відповідальності неповнолітніх лише за «календарно-віковим» мірилом – надто спрощений підхід.

Ключові слова: вік, вікова межа, деліквентна поведінка неповнолітніх, кримінальна відповідальність неповнолітніх, практика зарубіжних країн.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема злочинності неповнолітніх залишається актуальною для всього світового співтовариства, стурбованого пошуком одночасно гуманних та дієвих заходів профілактичного впливу та протидії цьому небезпечному явищу. Специфіка деліквентної поведінки неповнолітніх обумовлена істотними особливостями їх соціально-психологічного розвитку – недостатньою психофізичною, віковою та соціальною зрілістю, нестабільністю моральних цінностей та орієнтирів, схильністю до впливу дорослих правопорушників.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У даному дослідженні ми вивчали та порівнювали міжнародний досвід (Австрії, Англії, Італії, Іспанії, Грузії, Латвії, Польщі, Португалії, Угорщині, Естонії, Норвегії, Ісландії, Фінляндії, Республіки Сан-Марино, Азербайжану, Вірменії, Казахстану, Туркменії, Гондурасі, Колумбії, Нікарагуа, Перу, Йорданії, Нідерландах, Туреччині, Канаді, Швейцарії, США, Кіпру та ін.) щодо питання віку, з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх.

Мета статті. Відповідно метою статті є аналіз національного законодавства у відповідність до загальновизнаних міжнародних стандартів в сфері правосуддя для неповнолітніх, а також значення віку кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Науковий інтерес становить сучасна практика встановлення законодавством зарубіжних країн віку особи, з якого можливе притягнення її до кримінальної відповідальності (далі задля лаконічності будемо вживати термін «вік кримінальної відповідальності» попри його термінологічну

небездоганність).

Притягнення до кримінальної відповідальності передбачає наявність у особи можливості усвідомлювати свої дії, керувати ними, співвідносити свої вчинки із загальноприйнятими нормами поведінки, простежувати причинно-наслідкові зв'язки між своїми діями і можливими наслідками. Природно, що така можливість виникає не з народження, а у міру соціалізації особи, її входження в суспільні відносини, освоєння нею соціального досвіду, іншими словами, особа повинна володіти певним комплексом загальних знань і навиків, що дозволяють правильно орієнтуватися і уміти поводитися в звичних, повсякденних життєвих ситуаціях [1, с. 17].

Делікатність проблеми вікової межі кримінальної відповідальності, на думку вчених, полягає в тому, що, фіксуючи віковий поріг настання кримінальної відповідальності, законодавець не застрахований від помилок, але в той же самий час він змушений його встановити. Помилки у встановленні віку настання кримінальної відповідальності пов'язані з тим, що його визначення завжди відбувається щодо середнього або звичайного рівня розвитку індивіда, без урахування всього різноманіття життєвих ситуацій і індивідуальних особливостей кожного конкретного підлітка. Вимушеність встановлення вікового цензу кримінальної відповідальності визначається прагненням уникнути сваволі будь-якого роду в практиці притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності. Законодавець, враховуючи в першу чергу дані медицини, психології, педагогіки та інших наук, при встановленні віку кримінальної відповідальності виходить з нормальних, типових для більшості підлітків умов їх розвитку й формування на певних етапах їх життєвого шляху.

В зарубіжному законодавстві вік, по досягненні якого особа вважається повнолітньою, не є універсальним. Загальноприйнято, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку [2]. Проте в нормах міжнародного права, коли мова йде про неповнолітніх як осіб, які не досягли 18 років, є застереження «якщо інший вік не встановлений національним законодавством». Саме таке формулювання міститься в Пекінських правилах ООН (Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх). Ці правила застерігають, що мінімальний вік кримінальної відповідальності не має закріплюватися на низькому рівні вікового розвитку особи. Універсальним же критерієм вікової здатності особи до винної відповідальності є його емоційна, духовна й інтелектуальна зрілість [3]. У деяких зарубіжних країнах (Росія Білорусь, Азербайджан, Туреччина, Сан-Марино, Пакистан) для можливості визнання неповнолітнього суб'єктом злочину необхідно, поряд із хронологічним, установити також і психологічний вік, тобто відповідність розумового розвитку віку, зазначеному у документах.

Вік кримінальної відповідальності може бути встановлений єдиним або диференційованим способом. У першому випадку кримінальна відповідальність настає в повному обсязі після досягнення визначеного в законі віку, хоча не виключається пільговий режим для неповнолітніх при призначенні покарання: його пом'якшення або навіть повне звільнення від кримінальної відповідальності за наявності законних підстав. Єдина вікова межа кримінальної відповідальності встановлена: 14 років – у Австрії, Італії, Грузії, Кубі, Латвії, Південній Кореї, Сербії, Угорщині, Естонії, 15 років – у Данії, Лаосі, Норвегії, Ісландії, Фінляндії, Чехії, Швеції, 16 років – у Болівії, Бельгії, Португалії [4, с. 29, 75, 127; 5, с. 37-40; 6, с. 46; 7].

За законодавством Республіки Сан-Марино, вік настання кримінальної відповідальності – 12 років. Втім, в кожному конкретному випадку суд повинен визначити здатність усвідомлення значення діяння і здатність волевиявлення. Вік до 21 року є підставою для зменшення покарання. Якщо особа не підлягає кримінальній відповідальності через недосягнення встановленого віку, вона може бути визнана кримінально небезпечною [8, с. 37].

Французьке законодавство встановлює лише загальний віковий поріг кримінальної відповідальності, визначаючи його, як і вік настання повної цивільної правоздатності, в 18 років. Більш складним є питання про нижній віковий поріг кримінальної відповідальності, оскільки законодавчо у французькому кримінальному праві він не встановлений. У зв'язку з цим вирішення цього питання відноситься до компетенції судових органів, орієнтиром для яких виступає вік 13 років, який закріплюється КК як вік, після досягнення якого неповнолітньому злочинцю можуть бути призначені не тільки виховні заходи, а й покарання.

Диференційований спосіб встановлення віку кримінальної відповідальності зустрічається в більшості країн світу і різниться за трьома основними критеріями:

- а) залежно від складів злочинів;
- б) залежно від суб'єктивних особливостей винного (принцип розуміння);
- в) залежно від правового режиму кримінальної відповідальності неповнолітнього [9, с.150].

У законодавстві тих країн, де використовується диференціація віку кримінальної

відповідальності залежно від складу злочину, встановлюється загальний і знижений вік кримінальної відповідальності. Знижений вік передбачений за вчинення, як правило, тяжких та інших злочинів проти особи, власності чи злочинів, суспільна небезпека яких усвідомлюється особами раннього віку. Так, законодавство В'єтнаму, КНР, Монголії загальний вік кримінальної відповідальності встановлює в 16 років, знижений – в 14 років. Більшість держав пострадянського простору зберегли існуючий ще до розвалу СРСР диференційований підхід до віку кримінальної відповідальності залежно від складу злочину. В КК Республіки Білорусь, Азербайджану, Вірменії, Киргизстану, Казахстану, Таджикистану та Туркменії загальний вік настання кримінальної відповідальності – 16 років. Передбачений також знижений вік за чітко визначений перелік злочинних діянь – 14 років. Перелік таких злочинів в цих країнах відрізняється несуттєво. Втім, існує думка, що законодавець, встановивши загальний і екстраординарні вікові межі для настання кримінальної відповідальності, виходить не стільки з ступеня тяжкості скоєного і здатності неповнолітнього усвідомлювати в конкретному віці суспільно небезпечний характер своїх дій (передбачати настання суспільно небезпечних наслідків), скільки з поширеності таких посягань саме в підлітковому середовищі [10, с. 23].

Певні особливості в регламентації віку настання кримінальної відповідальності містить КК Естонії, зокрема, загальний вік – 15 років, понижений – 13 років за насильницькі злочини та деякі корисні.

Кримінальне законодавство Узбекистану встановило чотирьохступеневу систему диференціації віку настання кримінальної відповідальності. Нижча межа – 13 років за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах. З 14 років встановлюється відповідальність за чітко визначений перелік злочинів. Частина 4 ст. 17 КК передбачає навіть підвищений вік відповідальності – з 18 років за скоєння вичерпного переліку злочинів. Загальний же вік настання кримінальної відповідальності – 16 років [11, с. 34-36].

В країнах, де вік кримінальної відповідальності диференціюється за правовим режимом, поряд з власне кримінальною відповідальністю законодавчо виокремлюється особливий інститут кримінальної відповідальності неповнолітніх зі своєю специфічною процедурою і системою санкцій. Таким чином в цих країнах існує «дорослий» і ювенальний вік кримінальної відповідальності [9, с. 150]. Зокрема, в Венесуелі, Гватемалі, Гондурасі, Колумбії, Нікарагуа, Перу під дію вказаних законів підпадають особи у віці від 12 до 18 років, в Іспанії – від 14 до 18 років, в Йорданії – від 7 до 18 років [12, с. 191-195]. При цьому нерідко вказується, що неповнолітні виключаються із сфери дії КК і відповідають за спеціальним законодавством. Наприклад, ст. 20 КК Іспанії передбачає, що особи, які не досягли вісімнадцяти років, не підлягають кримінальній відповідальності за кримінальним кодексом. Якщо особа, яка не досягла зазначеного віку, скоєє злочин, вона буде відповідати за Законом про кримінальну відповідальність неповнолітніх.

У Нідерландах мінімальний вік кримінальної відповідальності неповнолітніх – 12 років, максимальний – 21 рік. Знижений вік кримінальної відповідальності диференціюється за віковими групами: 12-16 років і 16-18 років. Суди можуть застосувати до неповнолітніх положення «загального» кримінального права, беручи до уваги тяжкість покарання і характер правопорушення. Суди мають повноваження також використовувати положення ювенального кримінального права щодо осіб, старших 18 років, але які не досягли 21 року.

В Туреччині вік настання кримінальної відповідальності – 11 років. Неповнолітні з 11 до 18 років підлягають кримінальній відповідальності лише за злочини, за які передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на термін більше 1 року чи більш суворе покарання. КК Туреччини встановив подвійний поріг кримінальної відповідальності неповнолітніх: особи у віці 11 років, але які не досягли 15 років не підлягають кримінальній відповідальності, якщо вони є неосудними, при умові вчинення діяння, покарання за яке не перевищує 1 року позбавлення волі [13, с. 62-63].

Нині діючий Закон Німеччини про суд у справах неповнолітніх встановлює, що під його дію підпадають підлітки у віці від 14 до 18 років і повнолітні особи від 18 років до 21 року, якщо вони залишилися в розвитку ще неповнолітніми або якщо вчинене ними діяння розглядається як типове. Саме в ньому встановлений вік, з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх. В цьому законі передбачені такі категорії:

1) діти до 14 років (Kinder), які вважаються неосудними, оскільки не здатні нести провину за діяння (schuldunfähig), а покарання передбачає вину (неосудність дітей до 14 років передбачена § 19 КК ФРН);

2) підлітки 14-18 років (Jugendliche), які несуть кримінально-правову відповідальність за JGG. Нижній віковий поріг визначено на рівні 14 років, оскільки передбачається, що дитина до 14 років

має можливість придбати відповідні соціальні знання і досвід;

3) дорослі від 18 років до 21 року (Heranwachsende), які можуть нести кримінальну відповідальність за JGG чи КК [14, с. 24];

У Канаді згідно з прийнятим в 1982 р Законом про неповнолітніх правопорушників справи про кримінальні правопорушення розглядаються щодо осіб, які досягли 12-річного віку.

Певною мірою оригінальний підхід до питання встановлення віку кримінальної відповідальності закріплений в КК Швейцарії, ст. 82 якого зазначає, що до дитини, яка не досягла 7-річного віку, кримінальний закон не застосовується [15, с. 136-151]. Кодекс встановлює суб'єктні групи: діти від 7 до 15 років, підлітки від 15 до 18 років, молодь у віці 18-25 років. Кодекс не містить переліку злочинів, за які може притягуватись суб'єкти кожної вікової групи. Таким чином, дитина що досягла 7 років, може бути суб'єктом практично всіх злочинних діянь, окрім тих, що вчиняються спеціальними суб'єктами. Тут необхідно погодитись із думкою міжнародних експертів ООН, що у разі встановлення вікової межі кримінальної відповідальності на дуже низькому рівні або взагалі її невстановлення, поняття відповідальності стає безглуздом [16, с. 5]. Втім, відповідно до ст. 11 КК Швейцарії «Зменшена осудність», суд має право на свій розсуд пом'якшити покарання особі, що не досягла 18-річного віку, якщо внаслідок недостатнього психічного розвитку вона має знижену здатність усвідомлювати протиправність свого злочинного діяння чи діяти з усвідомленням цієї протиправності.

Одним з наслідків такої диференціації за режимом відповідальності є неспівпадіння мінімального віку кримінальної відповідальності з віком кримінальної караності, оскільки до таких осіб застосовуються лише виховні чи дисциплінарні заходи. Так, в Японії вік кримінальної відповідальності – 14 років, але кримінальні санкції застосовуються лише з 16 років, що передбачено спеціальним законом про неповнолітніх. Питання про притягнення або непритягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності може вирішувати тільки сімейний суд. До осіб у віці від шістнадцяти до двадцяти років (вік повноліття) кримінальні заходи можуть застосовуватись лише за злочини, карані позбавленням волі з примусовою працею або без нього [17].

У більшості країн світу вік кримінальної відповідальності диференціюється відповідно до принципу розуміння. Відповідно до нього неповнолітній несе відповідальність з визначеного віку, тільки якщо буде встановлено, що він діяв з розумінням. При цьому законодавець зазвичай встановлює нижню вікову межу (абсолютної безвідповідальності) і верхню (абсолютної відповідальності). Питання про відповідальність вирішується судом виходячи з рівня психічної зрілості дитини, що є проявом індивідуального підходу до кожного конкретного індивіда. Така законодавча практика заслуговує на схвалення, адже вирішувати питання кримінальної відповідальності неповнолітніх лише за «календарно-віковим» мірилом – надто спрощений підхід.

Цей принцип зародився в англійському загальному праві, яке вважало дитину у віці до 14 років *doli incapax* («нездатною бути винною»), такою, що не досягла віку, з якого діють обачливо і розсудливо. Однак ця презумпція може бути не прийнята судом, якщо він визнає, що дитина знала про неправильність свого вчинку. При цьому нижня вікова межа кримінальної відповідальності становить 10 років, тобто дитина до 10 років вважається кримінально недієздатною, і ця презумпція є незаперечною.

Значення мінімального віку кримінальної відповідальності встановлені в Англії, Уельсі та Північній Ірландії. В Шотландії цей вік становить 8 років. В Англії нижня вікова межа кримінальної відповідальності регламентована спеціальним статутом «Про дітей і молодих людей» від 1933 року (в редакції 1968 року) і становить 10 років. Презюмується, що особа, яка не досягла цього віку, не в змозі розуміти характер і значення власних дій і вважається кримінально недієздатною. У віці від 10 до 14 років кримінальна відповідальність можлива, однак питання про її настання вирішується індивідуально. Зокрема, обвинувачення повинно довести, що неповнолітній усвідомлював, що він вчиняє дещо «серйозно протизаконне» [18, с. 27-30]. Неповноліття за англійським правом зазвичай пов'язується з відсутністю волі, що може бути причиною, яка виключає кримінальну відповідальність. Аналогічна позиція є в загальному праві США, відповідно до якого неповноліття пов'язують із відсутністю *Mens rea* (душевний стан, необхідний для настання кримінальної відповідальності).

У країнах англосаксонської системи загального права суд може звільнити від кримінальної відповідальності неповнолітніх у віці так званої відносної осудності, якщо винний в силу особливостей психічного розвитку діяв без достатнього розуміння. У таких випадках суд може застосовувати до неповнолітнього виховні заходи.

Висновки. Загалом, необхідно визнати цілком правильною позицію законодавця в тих

країнах, де невід'ємною характерною рисою умисної форми вини є усвідомлення (а при необережності – можливість усвідомлення) протиправного характеру вчинюваного діяння. Неповнолітній, який досяг віку кримінальної відповідальності, але внаслідок відставання в психічному розвитку, не пов'язаному з психічним розладом, під час вчинення суспільно небезпечного діяння не повною мірою усвідомлював фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності), не підлягає кримінальній відповідальності. Вивчаючи міжнародний досвід з цього питання, потрібно відзначити, що кримінальне законодавство низки країн (наприклад, Іспанії, Польщі, ФРН, Грузії, Австрії) виключає кримінальну відповідальність осіб, які вчиняють заборонене кримінальним законом діяння, помиляючись в його протиправності.

Сучасне кримінальне право Кіпру засноване на англійському загальному праві. Мінімальний вік притягнення до кримінальної відповідальності на Кіпрі – 12 років. У повному обсязі кримінальна відповідальність передбачена з 16 років. В США питання про вік суб'єкта злочину в силу специфіки правової системи на федеральному рівні врегульований і складає 10 років, але лише за злочини загальнодержавного масштабу. На рівні штатів законодавство встановлює різний вік відповідальності, або ж не визначає мінімальний вік взагалі. Така ситуація суперечить ст.40 Конвенції про права дитини, яка передбачає «встановлення мінімального віку, нижче якого діти вважаються нездатними порушити кримінальне законодавство». В кожному конкретному випадку притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності залежить від розсуду суду. Зокрема в § 30.00. КК Нью-Йорка, передбачена кримінальна відповідальність 13-річної особи за тяжке вбивство II ступеня, а 14-ти і 15-річних – ще й за досить широке коло злочинів, в тому числі за викрадення людини I ступеня, підпал I ступеня, напад I ступеня, звалтування I ступеня та ін. За КК штату Міннесота «діти, які не досягли 14-річного віку, не здатні вчинити злочин». За КК штату Каліфорнія кримінальна відповідальність настає з 14 років. У законодавстві окремих штатів зазначаються інші вікові межі. Наприклад, в КК Колорадо і Луїзіани – 10 років, в КК Джорджії – 13 років, Нью-Гемпшира і Техасу – 15 років [19, с. 137-138].

Джерела та література

1. Дмитришина Т. І. Призначення покарання неповнолітнім: концептуальні основи : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Т. І. Дмитришина. – Одеса, 2016. – 205 с.
2. Конвенція про права дитини та законодавство України. Роз'яснення, коментарі [Текст] / О. Л. Копиленко [та ін.]; заг. ред. О. Л. Копиленко; Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй. Представництво ЮНІСЕФ в Україні, Республіканський навчально-науковий центр «Діти-інваліди та нова інформаційна технологія» (РННЦ «ДІНІТ»). – К. : ДІНІТ, 2002. – 200 с.
3. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекинські правила») від 29 листопада 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
4. Уголовный кодекс Австрии / Науч. ред. и вступ. ст. С. Ф. Милукова; предисл. Э. О. Фабрици; пер. с нем. Л. С. Вихровой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 352 с.
5. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и предисл. А. И. Лукашова и Э. А. Саркисовой; пер. с латыш. А. И. Лукашкова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 313 с.
6. Уголовный кодекс Республики Корея / Науч. ред. и предисл. А. И. Коробеева; пер. с корейск. В. В. Верхоляка. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 240 с.
7. Таблица с данными возраста уголовной ответственности в странах мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://total-rating.ru/1186-vozrast-nastupleniya-ugolovnoy-otvetstvennosti.html>.
8. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / Пер. с ит. В. Г. Максимова. Науч. ред., вступ. ст. д.ю.н., проф. С. В. Максимова. – СПб. : Изд-во Юридический центр Пресс, 2002. – 253 с.
9. Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть : монография / В. Н. Додонов; под общ. и науч. ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ. С. П. Щербы. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2010. – 448 с.
10. Бурлака С. А. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних: учебное пособие / С. А. Бурлака. – 2-е изд. – Белгород : БелЮИМВД России, 2013. – 83 с.
11. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / под. науч. ред. и предисл. М. Х. Рустамбаева, А. С. Якубова, – СПб. : Изд-во Юридический центр Пресс, 2001. – 338 с.

12. Селезнева Н. А. Молчанов Б. А. Уголовная ответственность несовершеннолетних в странах Азии, Африки и Латинской Америки / Н. А. Селезнева, Б. А. Мочанов // Вестник Владимирского юридического института. – 2015. – № 2. – С. 191–195.
13. Уголовный кодекс Турции/ Науч. ред. и предисл. Н. Сафарова, Х. Аджара; пер. с турецкого Н. Сафарова, Х. Бабаева. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 374 с.
14. Бибик О. Н. Введение в ювенальное уголовное право Германии: учебное пособие / О. Н. Бибик. – Омск : Омский государственный университет им. Ф. М. Достоевского, 2009. – 83 с.
15. Уголовный кодекс Швейцарии [Текст] / науч. ред., предисл. и пер. с нем. А. В. Серебренникова; Ассоциация Юридический центр. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 348 с.
16. Carrelae G., Grandjean A. Введение в концепцию международных стандартов в области правосудия относительно несовершеннолетних / G. Carrelae, A. Grandjean // Сб. междунар. стандартов и норм ООН в области правосудия относительно несовершеннолетних. – М. : ЮНИСЕФ, 2001. – 128 с.
17. Уголовный кодекс Японии / Пер. с япон. В. Н. Еремина; науч. ред. и предисл. А. И. Коробеева. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 226 с.
18. Шишков С. Правомерен ли вопрос экспертам о соответствии несовершеннолетнего обвиняемого своему календарному возрасту? / С. Шишков // Законность. – 1999. – № 9. – С. 27–30.
19. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учебное пособие / Под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. – М.: Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, – 2003. – 576 с.

Андрусак А. Возраст наступления уголовной ответственности несовершеннолетних: законодательная практика зарубежных стран. Статья посвящается актуальной теме привлечения к уголовной ответственности несовершеннолетних, в том числе возрастной границы наступления уголовной ответственности. На основании анализа законодательства зарубежных стран установлено, что в основном возраст уголовной ответственности дифференцируется в соответствии с принципом понимания. В соответствии с ним несовершеннолетний несет ответственность с определенного возраста, только если будет установлено, что он действовал с пониманием. При этом законодатель обычно устанавливает нижнюю возрастную границу (абсолютной безответственности) и верхнюю (абсолютной ответственности). Несовершеннолетний, достигший возраста уголовной ответственности, но вследствие отставания в психическом развитии, не связанном с психическим расстройством, и при этом во время совершения общественно опасного деяния не в полной мере осознавал фактический характер и общественную опасность своих действий (бездействия), не подлежит уголовной ответственности. Вопрос об ответственности решается судом исходя из уровня психической зрелости ребенка, что является проявлением индивидуального подхода к каждому конкретному индивиду. Такая законодательная практика заслуживает одобрения.

Ключевые слова: возраст, возрастная граница, деликвентным поведение несовершеннолетних, уголовная ответственность несовершеннолетних, практика зарубежных стран.

Andrusiak G. Juvenile Criminal Responsibility Age: Legal Practice of Foreign Countries. The article highlights the issue of criminal responsibility of minors, including criminal responsibility age limits. The case study of the legislation of foreign countries has provided basis to reveal that the age of criminal responsibility is mainly differentiated in accordance with the principle of understanding, i.e. knowledge of right and wrong. In terms of this principle the minor is liable at a statutory age only if it is proved that he acted with understanding. Along with this, the legislator usually sets the lower age limit (absolute irresponsibility) and the upper one (absolute responsibility). A minor who has reached the age of criminal responsibility, but due to the lag in his mental development, not related to a mental disorder, when committing a socially dangerous act was not fully aware of the actual nature and social danger of his actions (inaction) may not be a subject to criminal liability. The issue of liability is decided by the court, taking into account the level of mental maturity of the minor, which is a manifestation of an individual approach to every single juvenile delinquent. This legislative practice deserves approval.

Key words: age, age limit, delictual behavior of minors, criminal liability of minors, practice of foreign countries.